Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

NYT FRA DET GAMLE HELSINGØR

Nr. 4 / 2024

Formanden skriver

Dette medlemsblad er blevet til på en anden måde end planlagt.

Foreningens afdøde næstformand og redaktør af Årbogen og medlemsbladene er desværre omkommet ved en ulykke i Småland. Bente Thomsen er og vil blive savnet. Jeg var glad for at kunne få hende med i bestyrelsen, da hun gik på pension, og hun har været en rigtig god sparringspartner for mig som formand.

At bladet udkommer rettidig skyldes, at Charlotte Fenger er gået ind som redaktør, og at Torben Bill-Jessen og Kjeld Damgaard har bidraget med artikler. Tak til alle.

Min leder skulle have handlet om det kommende købstadsjubilæum i 2026, hvor Helsingør Kommune er kommet alt for sent i gang med forberedelserne. Der er mange, der gerne vil lave et gratis arbejde, men vi mangler en styring.

Jeg har sammen med andre længe bedt om at få nedsat en styregruppe og en indkaldelse til et stormøde, hvor alle interesserede foreninger og borgere kan måde op med ideer til aktiviteter.

Men det er måske det forkerte tidspunkt, da Byrådet pludseligt skal finde store besparelse. Kulturen og velfærd er ikke hinandens modsætninger – tværtimod.

Med et samlet budget på over 5 mia. kroner, bør der findes penge til et jubilæum. Frederikshavn kommune havde givet over 2 millioner til Sæbys jubilæum og har haft kommunaldirektøren som formand for en styregruppe.

Nå ja. Vi kan jo altid udsætte jubilæet til 700 året i 2126.

Tom Sinding
Formand

Forsidebilledet

Udsnit af prospekt af Helsingør. P Haagen Jørgensen, 1936. Museum Helsingør
Foto: Kaj Madsen.(Se hele prospektet på side 16)

NYT FRA DET GAMLE HELSINGØR

Charlotte Fenger (redaktør)
Torben Bill-Jessen (tilforordnet)

Tryk:
Nofoprint, Vallensbæk

Layout:
Charlotte Klokholm / Maison-B

Nyt fra det gamle Helsingør
udkommer med 4 numre om året

Stof til bladet sendes til
chafeng@hotmail.com
Deadline for nr. 1/2025 er
mandag 06. januar 2025

Helsingør Historiske Forening
Formand:
Tom Sinding - tlf. 2331 8605
Næstformand:
Carsten Rygaard - tlf. 2329 36 33
Kasserer:
Flemming Jensen - tlf. 2254 0923
Sebastian Gyrst-Longsig Christensen
Ingrid Dora Jarnbjer
Aksel Ravn
Carsten Rygaard
Søren Voller
Martin Davidsen (suppleant)
Charlotte Fenger (suppleant)

Foreningens hjemmeside
helsingoerhistoriskeforening.dk

Kontingent for 2025:
250 kr. for enkeltpersoner
300 kr. for par
600 kr. for firmaer
Betaling kan ske på:
Reg. 2255, konto 1905 639 169
MobilePay nr. 307140

Dårekisten på Helsingør Slagtertorv

af Torben Bill Jessen

En ganske særegen og uhyggelig ting var de tidligere såkaldte dårekister, hvori man anbragte »forrykte personer«, som dengang ikke ansås for syge. Kæmnerregnskaberne, der er byen Helsingørs indtægter og udgifter, beretter flere gange om reparationer eller andre udgifter ved dårekisten. Herved kan vi få et indtryk af disse forfærdelige indretninger. Dårekisterne var simple opbevaringssteder – primært til farlige sindssyge. Dårekisterne har formodentlig eksisteret siden middelalderen ved hjælp af private og lokale foranstaltninger og som den eneste måde at håndtere problemet med sindssyge mennesker på. Den ældst omtalte beretning af en dårekiste herhjemme findes i et pantebrev fra Ribe i 1454. De kom til at fungere som forvaringssteder for de såkaldte »rasende og uhelbredeligt gale«, indtil helbredelsesanstalterne – de nuværende psykiatriske hospitaler – blev bygget i 1800-tallet. Hensigten med anstalten var på ingen måde den afsindiges helbredelse eller hjælp, men kun at sikre andre mod mulig skade og vold fra vedkommendes side. Derfor ses også den »afsindige« oftere i de helsingørske retsprotokoller mere eller mindre at være behandlet som en forbryder. På samme måde omtrent som den, der havde øvet nødværge måtte betale bøde. Man skal ulykkeligvis langt frem i tiden før oplysning og viden ændrede disse forhold. Man kunne for eksempel læse i Folkebladet for den 18. oktober 1844, »hvorledes blandt andet i Aalborg endnu for få år siden også, foruden nogle nyere, lidt rummeligere, men lave og nøgne opholdssteder, i det mindste et af de ældre bure endnu var i brug, der fik sit eneste lys fra et gitter i døren, hvilket endog kunne tillukkes med en luge, så at cellen blev ganske mørk«.

Materialeliste ved opførelse af dårekisten 1583 på Helsingør Slagtertorv:

4 otte alen stolper til fodtræ
6 otte alen stolper (fyrrestolper)
½ tylvt rafter
13 fyrrespær
19 lægter
1 egedelle til dørene
250 vraglinger til loftet og dørene
Oluf Tømmermand, selvfjerde, for at sammenhugge huset 1½ mark
100 tagsten
36 læs brosand, 4 læs mursand
For at age 7 læs tømmer (formentlig det ovenanførte tømmer)
For at age 7 læs gammelt tømmer, som var det "gamle stokhus"
For at hente 1 tylvt deller fra Rådhuset, som der blev tilovers
6 læs kampesten at hente
9 ditto
1 sæk mos at stoppe med
200 små mursten
5 tønder kalk
Rasmus Murmester selvanden 3 dages arbejde
En kalkslager i 3 dage
Døren beslaget med hængsler
En hængelås for døren

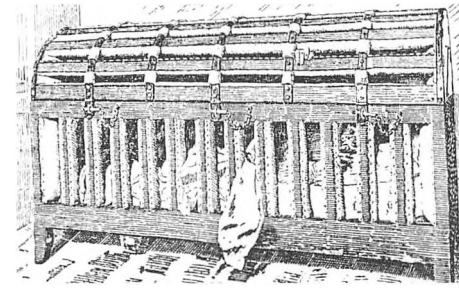
Dårekisten på Helsingør Slagtertorv 1583

Den ældste dårekiste, jeg har fundet her i byen, er fra 1583. Her blev ifølge kæmnerregnskaberne bygget en ny

dårekiste i Helsingør. Af materialeforbruget kan nogenlunde sluttes, hvilken størrelse og beskaffenhed denne »kiste«, hvori man opbevarede de syge må have været. Ud fra materialelisten må bygningen uden tvivl være opført af tømmer, men med et underlag af kampesten. Det lille antal mursten viser, at murværket må have været en mindre del af byggeriet, ligesom også murmesteren kun var »selvanden« ved arbejdet i 3 dage, mens tømmermanden brugte tre medhjælpere til at »sammenhugge huset«. Det forholdsvis store kvantum kalk og mursand, der ses at være brugt, har man formodentlig anvendt ved fastgørelsen af kampestenene på ydersiden. Men dertil syntes en eneste sæk mos at have været vel lidt til at tætne sprækker og huller med. Flere omstændigheder, hvor iblandt især det ringe tal tagsten, der er opført på fortegnelsen, tyder på at »kisten« må have været af ubetydeligt omfang, og formodentlig har den kun indeholdt et bur. Sikkert kan der heller ikke været tale om nogen form for inventarium. En alen var tidligere lig med ca. 63 cm, hvorfor »kisten« kan anslås til 5x5 meter ud fra fodtræet, der brugtes til syld (til 1 m² tag går ca. 11 sten, hvilket giver et tag omk. 9 m²). Byggeriet afsluttedes med en hængelås for døren.

Dårekisten 1609

En bygning af træ holder ikke længe, hvilket betød, at der i 1609 nok engang skulle bygges en dårekiste. Også her har vi i kæmnerregnskaberne oplysninger om materialeforbruget. Længderne på tømmeret er nu 12 og 14 alen, det kunne tyde på en bygning på 8-9 meters længde på den længste led, altså væsenligt større. Her nævnes ikke mindre end 400 tagsten, som blev købt af Johan Smed (til 1 m² tag går ca. 11 sten, hvilket giver et tag omk. 36 m²). Som nævnt var kisten bygget sammen med slagterboderne, hvilket kan forklare den større bygning. Det blev Tømmermændene Mads Jude, Jørgen Ibsen, Rasmus Skåning, der sammen med Jens Madsen hver arbejdede 12 dage på bygningen. De 14 læs store kampesten, der skulle danne sokkel, blev leveret af Tor Vognmand. Murermester Peter arbejdede 2 dage sammen med kalkslager Rasmus Holst med at sætte stenene fast i mørtel, hvori man kom ½ tønde fæhår for at forstærke mørtelen. Daniel Sejermager fremstillede af byens og hans eget jern 14 bolte og 2 par hængsler, ligesom der blev leveret 4 deller (brædder) til en dør. Prisen på denne større »kiste« var 122 mark og 13 skilling. I 1609 stod der 6 slagterboder på den søndre side og 13 boder på den vestre side af Torvet. Derforuden var der flere skure og bænke til slagtere m.m.

En sådan dårekiste kunne gøre det ud for et bosted for en sindslidende. Arkivtegning.

Dårekisten 1648

Igen må den uhyggelige kiste fornyes. 18 tømmermænd arbejder hver i 3 dage på opgaven, altså bruger tømrerne 54 dage på opgaven. Tre stykkker spær på ca. 7,5 m. lægges op, og ovenpå kommer 18 lægter og byggeriet afsluttes med 175 tagsten (til 1 m2 tag går ca. 11 sten, hvilket giver et

tag omk. 16 m2). Det var murermester Anders Joensen, der sammen med to svende lagde tagstenene på plads. Her nævnes heller ikke nogen mursten, men nu bruges der 4 tønder mos til at tætne utæthederne i bræddevæggene med. Tømmermanden Christen Jensen skaffer en tyk egeplanke til døren og en rist af jern, som kunne dække det hul, som den senere nævnte Mads havde brudt igennem, samt med to »egetræer« i et skillerum som Mads havde »udslaget«. Den »forstørrede Mads« har tilsyneladende ikke været tilfreds med logiet. Her får vi den interessante oplysning, at skillerummet var mellem dårekisten og slagterboderne. De har altså været bygget tæt sammen som tidligere nævnt. Den 15. juli betaler kæmneren skarpretteren 1½ daler for at rengøre »det sted på torvet, som dårekisten blev sat«. Denne gang kostede dårekisten 115½ daler og 20 skilling. Der har været en egen stemning at gå på indkøb på hos slagterne på Helsingør slagtertorv i gamle dage.

Dårekisten 1668

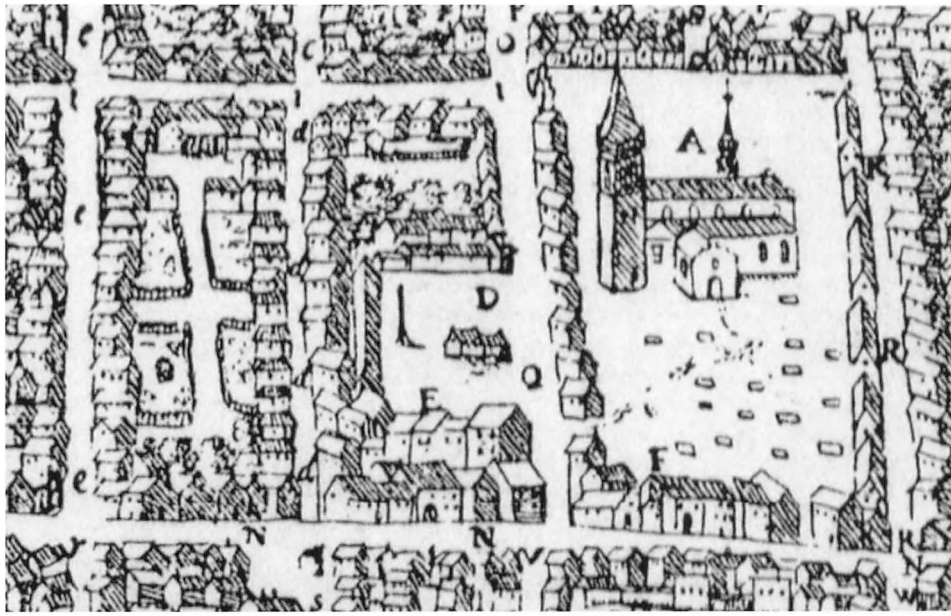
Dette år er der igen lidt større reparationer på dårekisten end ellers. Men det er vist kun vedligeholdelse. Tagstenen bliver taget af og senere lagt op igen. En ny dør og flere brædder bliver udskiftet.

Slagtertorvet

I 1560-erne havde byen et torv, men det rummede kun to boder, som et par slagtere havde i leje. Endnu i 1583 er her kun disse to boder. I 1589 døde så gamle Anders Bager, der havde en gård på kirkens grund vest for kirkegården. Den købte byen, og her byggede man så fem nye slagterboder på den nordlige del af Anders Bagers gård. I de følgende år voksede antallet af boder stærkt. År 1637 oprettes nye boder på Slagtertorvet, der alle nummereres. Torvet var inddelt i boder til Helsingørs egne slagtere, slagterne fra Helsingborg havde deres egne boder. Der var et område, hvor lammekødsslagterne havde deres boder, det samme med bagerne, og dertil kom kallunskvinderne. Ordbog over det danske sprog beskriver kallunskvinder som kvinder, der sælger de slagtede dyrs indvolde samt hoved og fødderne. Ved hvert hjørne af torvet stod en gabestok »dennem til straf, som handler ulovligen", ligesom der fandtes en brønd på Torvet.

Kæmnerregnskaberne 1649 nævner, at Gunder Andersen og Hans Lauritsen havde hver haft en bod, hvoraf den sidstes stod øde hen og den førstes bod var nedlagt, og her stod Dårekisten. I forbindelse med det såkaldte Almindelige Hospital i Klosteret fandtes ligeledes en dårekiste. I hospitalets arkiv findes en indberetning til Danske Kancelli fra 1799, der fortæller herom: »Ved herværende Hospital (Helsingør) er... 6 saakaldte Daarekister eller Bevogtningssteder for Afsindige. Disse... er forfærdigede af Egetømmer og Planker, samt indvendig forede med Brædder. De er hver for sig, omtrent af 4 Qvadrat Alens Størrelse (4 kvadrat alen = ca. 1,6 kvadrat meter) med et lidet aflankt udskaaret Hul, hvorigennem liden Lysning og frisk Luft finder Indgang. Desuden er indvendig anbragt en Seng eller Brix og et lidet Lokum«.

Hvor længe dårekisten havde sin plads på slagtertorvet, ved jeg ikke præcis. Men i 1688 ejes denne grund af bartskærer og kirurg Hans Andreas Norborg (-1694), og i 1697 bor Jørgen Olphius (-1706) på pladsen. Som senere nævnt er det stempelforvalter Henrik Kreyberg (-1775), der i 1732 bor der.

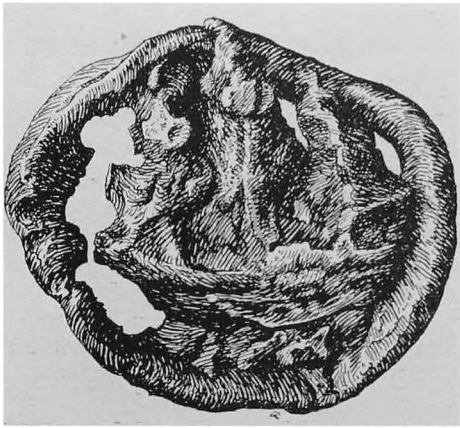
Udsnit af Resens kort med slagtertorvet og kirkegården. A: Sankt Olai Kirke, D: Torvet, E: Rådhuset, F: Vejerhuset, N: Stengade, R: Sophie Brahes Gade, O: Sct. Anna Gade, d: Bjergegade.

Kistens beboere

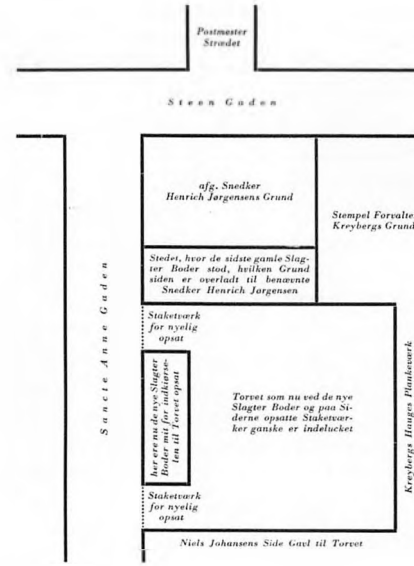
Det er sjældent, at regnskaberne fortæller om de stakler, der sad i »kisten«, men nogle få navne er fundet. 1648 anbragtes »den forstørrede Mads«, som tidligere er nævnt. Og den 12. oktober 1650 betaltes byens tjener Anders Jensen for at bespise »det forstørrede kvindfolk«, som sad i kisten i 10 dage. Byens anden tjener, Laurits Pedersen, fortsatte bespisningen i 13 dage, hvorefter Anders Jensen igen overtog betjeningen i 5 dage. Igen den 26. november samme år sad en kvinde i kisten, da den nævnte Laurits Pedersen får 6 skilling om dagen i 6 dage »for et nøgent kvindfolk som formedelst forstyrring og anden uskikkelighed sad udi dårekisten«. Samtidig bespiste han Michel Tømmermand, som var »fængsligen anholden formedelst noget jern han havde stjålet fra kirken og hos ham fandtes«. I regnskabet for dårekisten for 1651 den 2. juni modtager tjener Anders Jensen en seddel fra borgmester Jørgen Andersen om, at han skal bespise »et kvindfolk ved navn Karen«, som sidder i byens fængsel fra den 19. maj til 2. juni (der ses ingen forskel på fængsel eller dårekiste).

Den forstørrede Johanne

En kvinde lærer vi en smule at kende, »Johanne i Dårekisten«, som omtales første gang den 11. januar 1651. Her betaltes byens tjener Anders Jensen efter en seddel, underskrevet af borgmester Jørgen Andersen, for han skaffede mad til »Johanne i dårekisten« fra den 31. december 1650 til den 9. januar 1651 for 6 skilling om dagen. Denne Johanne bliver bespist af byens to tjenere, Anders Jensen og Laurits Pedersen på skift, indtil den 19. april. Herefter bliver hun overflyttet til Pesthuset, hvor hun er til den 23. april 1651. Udgifter-

Fattigtegn af bly med Helsingørs byvåben. Den almindelige måde at hjælpe de fattige på var at give dem et tiggertegn af bly (senere også af kobber) med byens våben, hvilket gav dem ret til at tigge her i byen. Der ansattes så 2 senere 4 "stodderfogeder" til at holde fremmede fattige borte. Princippet var, at hver by sørgede for sine egne.
Billedet er fra Laurids Pedersen: Helsingør i Sundtoldstiden, bd. 2.

Plan af byens torv 1751.
Opmåling blev foretaget, fordi det påtænkes at flytte torvet hen til »Den brændte Plads« ved Sudergade. Denne plads mål er langs Bjergegade 20 favne, 2½ alen og langs Sudergade 7 favne, 2 alen. Det gamle torv her var langs Sct. Annagade 13½ favn og i bredden fra gaden til Kreybergs have 16 favne, 2 alen (1 favn er lig med 3 alen, 1 alen er 62 cm, hvilket giver 1 favn på 188 cm). Laurits Petersen, Helsingør i Sundtoldstiden, bind I.

ne fortæller, at den karl som agede (kørte) hende, fik 2 skilling for turen fra Slagtertorvet ved Stengade/Sct. Annagade til Pesthuset. Det lå i gaden »Lille Jylland«, der havde sit navn efter en beværtning i byens nord/østlige ende. Her fik hun for 2 skilling halm at ligge på. Pesthuset var indrettet i 1648 til at huse syge personer. Det sidste vi hører om Johanne, er i Sct. Olai Kirkes begravelsesbog den sidstnævnte dag den 23. april 1651: her blev »Johanne som sad i Dårekisten« begravet på Nye Kirkegård (fattigkirkegården). Udgiften hertil blev afholdt af kassen med de fattiges penge.

Dårekisten stod på en grund, som 1732 kom til at tilhøre stempelforvalter Henrik Kreyberg, som tidligere nævnt. Det fik præsten Jørgen Friis i Helsinge til at digte en række vers, som blev opsat i hans hus. I et af disse hedder det:

»Just her, som Du nu staar, har Daarekisten været,
O der har mangen en sin Tid og Aar fortæret.
Tak Gud for alt det Godt, du af hans Naade faar,
At Du har Sind og Sans og Sundhed, hvor Du gaar.«

Nye lovbestemmelser

Fra Danske Lov i 1683 til begyndelsen af 1800-tallet kom der i Danmark en række nye lovbestemmelser, der skulle sikre udskillelse af »de gale« og forvaring af disse, adskilt fra forbrydere. Hensigten var primært at værne om samfundets sikkerhed og at tage højde for en sikker opbevaring. De sindssyge, som var blevet for belastende for det traditionelle forsorgsapparat

(familien, det lokale fællesskab og fattigvæsenet), indespærredes i dårekister, mens forsorgen af de ikke farlige gale blev varetaget indenfor det lokale samfunds forsørgelsesrammer.

Reskript af 29. juli 1709

Sendt til stiftsbefalingsmændene og biskopperne lyder således: »Kongen har fornummet, at paa de fleste Steder i Danmark ikke skal findes saa beqvemme (brugelige) Værelser, hvori fattige Folk, som af Vanvittighed og Sindsforstyrrelse blive hjemsøgte, kunde indsættes og vel forvares. Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne skal til fattige Lemmers Indsættelse og Forvaring, i det ringeste (mindste) ved alle Hovedhospitalerne i Stiftet, strax lade indrette eet eller to Værelser saaledes, at de deraf ei letteligen skal kunde udbryde, og derhos den Anstalt gjøre, at de af Hospitalerne deres fornødne Underholdning og Tilsyn nyde og bekomme.«

Reskript af 22. juni 1742

Med forordningen af 1709 påtog øvrigheden sig en større forvaringspligt overfor de sindssyge. Men i begyndelsen gik det trægt med at opfylde kravene. Endnu i 1742 måtte enevoldsmagten over for samtlige stiftsøvrigheder i landet indskærpe, at det var nødvendigt at oprette flere dårekister, idet der »...klages fra... Provincerne over... omløbende taabelige og vanvittige Mennesker, med Forespørgsel, hvor disse Folk skulde henbringes og forvares«.

Sct. Jørgensgård, Sct. Hans i København

Sct. Jørgensgården i København blev egentlig anvendt til spedalske. Da denne skrækkelige sygdom forsvandt, blev gården blandt andet brugt til

Sct. Jørgens Gård ses her uden for København 1587. Stik af Braun & Hogenberg.

forvaring af ustyrlige sindssyge. Det var dog mest patienter med epidemiske sygdomme, som opholdt sig her, hvorfor stedet ved middelalderens slutning hed Pesthuset. I 1632, samtidig med at dette blev flyttet uden for byen, blev der tilbygget 30 dårekister til »gale« i Pesthuset. Herefter blev det kendt som Sct. Hans – institution for gale, pestofre og invalider. Ved Sankt Hans Hospital blev der indrettet dårekister i slutningen af 1600-tallet. Det var små rum på 2,5 m2 med plads til en smal briks. Den var så kort, at man ikke kunne ligge udstrakt. I et hjørne var et lokum. Der var ingen spand. Ellers risikerede man, at den indsatte smed med indholdet. I stedet blev urin og afføring ledt ud af et hul i muren og ud i en kanal uden for bygningen. I 1768 flyttede det hele til Københavns Ladegård på sydvestsiden af søerne. Endelig blev de sindssyge og visse andre under Københavns bombardement i 1807 evakueret til Bistrupgård ved Roskilde (det nuværende Sct. Hans).

Ved at læse de gamle regnskaber må man prise sig lykkelig over, at de gamle dage for længst er forbi.

Kilder:

Sct. Olai Kirkes begravelsesbog 1645-1695.
Helsingør Rådstue, kæmnerregnskaber, diverse år.
Laurits Pedersen, Helsingør i Sundtoldstiden, bind I og II.
Helsingør Almindelige Hospitals arkiv.

Kartoffelgårdene i Reerstrup

af Kjeld Damgaard

I den litteratur, der indtil for ca 10 år siden beskrev de to kartoffelgårde ved Reerstrup, var det antaget, at de to tyske familier kom til Nordsjælland for at lære de lokale bønder at dyrke kartofler.

Via foreningen "Kartoffeltyskere på Alheden" dukkede imidlertid en række nye oplysninger op, som dokumenterer, at de to gårde blev anlagt for at kongen personligt kunne følge med i forsøget.

Det har været en almindelig antagelse helt tilbage til de første beskrivelser af kartoffeltyskerne i Reerstrup. at de kom til egnen for at de kunne lære nordsjællænderne at dyrke kartofler. Det har imidlertid været en udokumenteret påstand, som nu må revideres.

Ganske vist fremgår det af en beretning fra 1806, at den lokale gårdmand, Niels Olsen i den nærliggende landsby, Nyrup hurtigt lærte kartoffeldyrkningen, og at han få år efter fik overtalt de øvrige gårdmænd i landsbyen til at gøre det samme – i et fælles vænge, som kan ses på udskiftningskortet over Nyrup. Allerede i starten af 1780'erne var kartoffelavl således en almindelig foreteelse på egnen. Den bredte sig hurtigt til de nærliggende landsbyer, bl.a. Daugeløkke og Tikøb. Fra sidstnævnte sted beretter den lokale lærer Niels C. Liebe, at han straks efter udskiftningen af jordene i 1787 begyndte kartoffelavl – dog i de første år uden det helt store held.

På dette kort fra 1985 ses Reerstrup beliggende vest for Kvistgaard. De to kartoffelgårde lå hhv. vest og øst for den gård, der på kortet er betegnet »Tyskergaard«. Begge de oprindelige gårde er i dag helt forsvundet.
Geodætisk Institut, centimeterkort.

Nyt syn på gårdenes oprindelse

Men en henvendelse fra foreningen "Kartoffeltyskerne på Alheden" har medført et helt nyt syn på meningen med opførelsen af de to gårde.

Det hele skyldes udgivelsen af en ny bog i 2012. Den er skrevet af Dr. Alexander Eichhorn, Dr. Jacob Eichhorn og Mary Eichhorn og hedder:

"Die Einwanderung deutscher Kolonisten nach Dänemark und deren weitere Auswanderung nach Russland in den Jahren 1759-1766".

I denne tysksprogede bog er der et afsnit om Johann Heinrich Gottlob von Justis rapport 1758 vedrørende kultivering af den jyske hede.

Heri fortælles, at Johann Heinrich Gottlob var en førende tysk nationaløkonom. Han fik af den danske regering til opgave at undersøge, hvad der kunne gøres for at bedre de økonomiske forhold i Jylland. 1758 afleverede han en rapport, hvori han på det

Adam Gottlob Moltke - hvis erindringer har bragt nyt lys over historien i Reerstrup. Det Kongelige Bibliotek.

varmeste anbefaler en opdyrkning af de jyske heder, som han mener, ikke er ringere end den jord, der allerede er opdyrket i Holsten. Han mente, at 10.000 kolonister kunne bebo området, og at investeringerne ville være tilbagebetalt på 5 år. Rapporten indeholder også andre anbefalinger indenfor f.eks. handel og skattepolitik.

Forsøgsgårde?

Interessant i denne sammenhæng er det, at Eichhornerne skriver, at samme år, altså 1758, blev der, tæt på kongens sommerresidens i Fredensborg, bygget to gårde på hedejord til indvandrere fra Pfalz, for at demonstrere overfor kongen, at det var muligt at gennemføre hedeprojektet. Videre skriver de, at forsøget var en succes, og at det var årsagen til, at koloniseringen af de jyske heder påbegyndtes.

Kilderne til disse oplysninger stammer fra Adam Gottlob Moltke, som på den tid var Frederik d. 5's overhofmarskal. Han var stærkt optaget af de spirende landboreformer i midten af 1700-tallet. Han efterlod sig en række skrifter, og disse var senere gået i arv til barnebarnet, statsminister Adam Wilhelm Moltke. Han havde givet tilladelse til, at disse skrifter blev udgivet i bogform. Det skete i 1871 - dog først efter at A. W. Moltke var død.

De tre tyske forfattere havde imidlertid fundet bogen på universitetsbiblioteket i Toronto i Canada (!), og kunne nu dokumentere sammenhængen.

Men er det virkelig troværdigt, at det i 1758 blev besluttet, at der skulle bygges to gårde, når den massive hvervning til den jyske hede jo først startede i foråret 1759? Tilmed ved vi med sikkerhed, at de to første tyske familier først ankom i 1760-61.

Konklusionen må derfor være et klart nej, også selvom der skulle have været ukendte personer på gårdene, inden de to tyske familier ankom.

De tre tyske forfattere har med andre ord fortolket meningen med de to gårde forkert.

Men hvad var så meningen?

Adam Gottlob Moltkes erindringer

Ja, forfatterne giver i virkeligheden selv svaret i bogen, hvor de citerer Adam Gottlob Moltkes erindringer fra året 1758:

"Det blev ellers endnu i dette år besluttet, at kongen ville lade gøre et forsøg, for om muligt at befolke og opdyrke alle uopdyrkede heder og jorder både i Holsten og Jylland. Grev Levetzau, der dengang sad i økonomikollegiet, gav den første plan dertil. Kongen lod gøre det første forsøg, så han selv kunne følge det og endda nær ved Fredensborg. Et anseligt stykke af den derværende hede blev lagt under plov af 2 emigranter fra Pfalz. Man lod byg-

ge 2 bondegårde til dem, og tildelte dem så meget jord, som der almindeligvis tillægges en bondegård. Dette forsøg havde den bedste udvikling, og disse beboere har indtil nu klaret sig godt. Men da man indså, at man ikke ville finde det nødvendige antal mennesker her, og også desuden troede, at det kunne have sin nytte, hvis man fra de lande, hvor agerdyrkning foregår på bedste måde, indkaldte folk, som kunne udføre dette vanskelige arbejde godt, og desuden ved deres eksempel og flid kunne vise vore bønder, at bearbejdelsen af deres jorder stadig kunne forbedres og indrettes bedre, så bestræbte man sig på at indkalde sådanne folk fra fremmede lande. Det lykkedes også så godt, at man i kraft af legationsråd i Frankfurt am Rhein Moritz' bestræbelser fik fat i vel ca. 400 til 500 mand, og da kongen med mange omkostninger havde indkaldt disse folk og også lod bygge huse til dem på de ubeboede steder og heder, og også gav dem al mulig hjælp, hvorved de blev sat i stand til for jorden at gengælde kongens nådige sindelag, så blev denne gode hensigt dog kun delvis opnået, idet der blandt disse folk har været mange, som slet ikke forstod sig på agerdyrkning, og andre som var så tilbøjelige til uvirksomhed og dovenskab, at fortsættelsen af dette vigtige arbejde kun gik langsomt. De flittige mennesker og de, der forstod sig på agerdyrkning, gjorde imidlertid deres pligt, og en anselig del jord i Jylland og Slesvig blev i løbet af nogle år gjort frugtbar og blev opdyrket. Jeg går ind for, at hvis denne aktivitet i fremtiden bliver bedst muligt understøttet, at de dårlige beboere bliver fjernet og gode sat i deres sted, at dette i mange henseender vil have sin store nytte og vil bringe gode resultater."

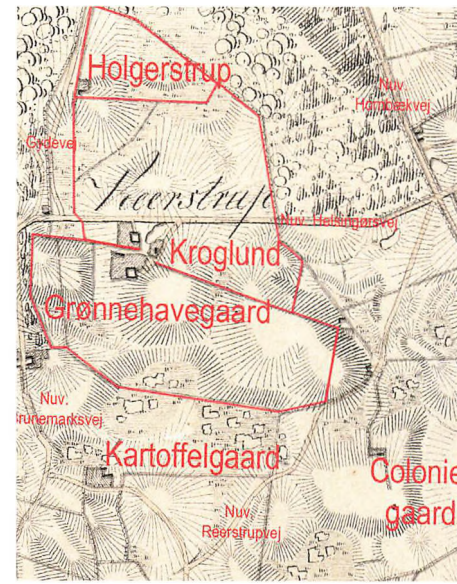
Kongens ønske: At kunne følge forsøget

Det skal her huskes, at Moltke skrev disse papirer i en sen alder og tilsyneladende blander et par ting sammen. Bl.a. var det ikke i heder i Holsten, der skulle opdyrkes, men i Slesvig - og det var ikke Frankfurt am Rhein men derimod Frankfurt am Mainz, som Moritz kom fra.

Men tilbage står, at de to gårde altså blev bygget for at kong Frederik den 5. personligt kunne følge forsøget - - her kun 5-6 km fra Fredensborg Slot.

Familierne May og Pfatteiger

Det var i første omgang de to tyske familier May og Pfatteiger, der som de første kom til Reerstrup og fik tildelt hver en gård til dyrkning af kartofler. Senere - i 1778 - gifter en datter af

Kortet fra 1824 viser de to kartoffelgårdes placering i forhold til den lille landsby Reerstrup, der ligger ved vejen til Fredensborg. Bemærk, at de to gårde samlet kaldtes »Tyskergaardene«, men egentlig havde hver sit navn. Generalkvartermesterstabens kort.

Her ved søen lå den vestlige »Kartoffelgaard«, men hele gården er i dag forsvundet. Foto: Kjeld Damgaard, februar 2006.

Pfatteiger sig med en fra Würtz-familien, som på det tidspunkt var bosat på Frederikshede i Jylland.

De to gårde blev bygget på Reerstrups sydligste jorder. Den vestligste af de to gårde kaldtes for "Kartoffelgaard", den østlige for "Coloniegaard". I daglig tale blev begge gårde imidlertid hurtigt kaldt for Koloni-gaardene eller Tyskergaardene. Begge gårde blev senere overtaget af Würtz-familien, og engang i løbet af 1800-tallets første halvdel nedlægges den østre gård. Tilbage er den gård, som snart bliver kaldt "Tyskergaarden", men som ikke må forveksles med den gård, der endnu benævnes Tyskergaarden.

Nyere tid

Den oprindelige "Kartoffelgaard" eller "Tyskergaard" blev imidlertid ramt af en ildebrand i 1897 - og gården, der lå helt vestligst ved skellet til Brunemarken, nedbrændte totalt - og i dag er der intet spor tilbage af ejendommen.

Gården blev efterfølgende genopbygget, men nu et helt tredje sted: Ved den nuværende Reerstrupvej, hvor ejendommen siden har været anvendt til bl.a. planteskolevirksomheden "Krydderriget" og senere til kursusvirksomhed.

Efter at »Kartoffelgaarden" brændte i 1897, genopførtes gården 400 meter mod sydvest - og kaldtes nu for »Tyskergaarden«. Men dens udseende minder på ingen måde om de oprindelige gårde, der var langt mere beskedne. Foto: Kjeld Damgaard, 2011.

Stengade 40

Af Charlotte Fenger

Joachim Langens Hus

Teksten på en plade over den hvidmalede dør lyder således: »*Dit Hus heft laten buwen de erlik man iochm langen ano 1604 d 3. f. Wo got tom hus nicht gift sine gunst so arbeit iederman omsunst*«. Her fortælles, at huset er bygget i 1604 af Joachim Langen og at hvis ikke Gud giver sin gunst til huset, vil enhver arbejde omsonst. Den sidste del af teksten omhandlende Guds gunst, var ikke usædvanlig. Men at teksten er på plattysk er et vidnesbyrd om, at Helsingør var en international by.

Hans Pipers Gård

Af de første beboere i 1600-tallet kan nævnes James Hall, en engelsk lods (eller styrmand), som deltog i en ekspedition til Vestgrønland. Den var afsendt af Christian 4., og den skotske adelsmand, John Cunningham (ca. 1575-1651), stod i spidsen for ekspeditionen. Samme Cunningham havde også en tilknytning til Helsingør i og med at han ejede en for længst nedrevet ejendom i Bramstræde. Joachim Langen og toldvisitør Hans Piper har givet navn til ejendommen. Senest i 1633 lod sidst nævnte en del af Stengade 40 udskille til Strandgade. En del af bebyggelsen, Strandgade 49, blev herefter opført.

De lange smalle grunde med et fælles gårdrum forbandt hovedgaden Stengade med den yngre Strandgade. Hver en kvadratmeter skulle udnyttes. Denne struktur var almindelig mellem de to gader, inden man begyndte at bygge på den østlige side af Strandgade i første del af 1600-tallet. Det hang sammen med, at Christian 4. i 1616 beordrede en bymur opført i Helsingør. Boder og småhuse blev tilladt opført op ad bymuren, så de kunne danne en bagvæg og den ene mur kunne spares. I 1645 var ejendommen ejet af borgmester Jacob Holgersen, byens største grundejer på den tid.

Forhuset

Forhuset fra 1604 mod Stengade er i to etager. Den pudsede facade er blåmalet, har hvidmalet bindingsværk og fremtræder i al sin enkelthed veldisponeret, symmetrisk og uden unødige falbelader. Ejendommen blev opført i en tid med en rivende udvikling, ikke mindst på grund af Øresundstolden. Den var så indbringende, at Helsingør var en velhavende og international by

i flere århundreder. Helsingør Bygningen er sandsynligvis opført af den samme tømrer eller tømrermester. Tømrerhåndværket afspejlede en fast tradition i Helsingør, som var gældende omkring år 1600.

Første etage var udkraget (udstyret med fremspringende kant), og mønstret i bindingsværket var karakteriseret ved volutknægte (en spiralrulleliggnende ornamentering), udsmykkede med akantusblomster, fyldholter eller fyldtømmer (tømmer, som ikke har en understøttende eller bærende funktion), dekorerede med muslingeskaller, gennemløbende profillister med tandsnit eller tunger samt kølbuer (med form som tværsnittet af en båd med tilspidset køl). Samme mønster kan ses på ejendommene i Kongensgade 2 og Sct. Anna Gade 11 og som også fandtes i den største bindingsværksejendom i Bramstrædes sydlige ende. Det formodes, at oven for nævnte John Cunningham i sin tid boede i netop denne ejendom. I forbindelse med opførelsen af den nye station ved havnen i 1897 blev gaden udvidet, moderniseret og disse bygninger revet ned.

Sidebygninger

Sidebygningen på den østlige side af gården er opført før 1736, og det samme er luden (et skur bygget op mod en husvæg) i bindingsværk, bygget op mod forhuset. I 1761 beskrives ejendommen som en bygning på ni fag i to stokværk, opført i bindingsværk og udstyret med kvist og kælder. I 1801 blev sidebygningens første etage mod øst grundmuret. På det nuværende skurs plads mod vest var tidligere endnu en sidebygning, som blev opført efter 1916, men nedrevet i den sidste halvdel af 1900-tallet. En butik var senest i 1850'erne indrettet i en del af forhuset. Forhuset samt sidebygningen mod øst blev renoveret i 1856, og i 1910 blev stueetagen ombygget i forbindelse med en udvidelse af butikken. I den forbindelse lejlighed fandt man, skjult bag et tykt lag puds, dele af facadens snitværk (træudskæringer), den oven for omtalte tavle og en del anden dekoration, som blev afdækket og synligt.

Stengade 40 og Strandgade 49

Strandgade 49 var oprindelig en del af ejendommen Stengade 40. Forhuset mod Stengade og en tilstødende sidebygning benævnes Hans Pipers Gård, og forhuset mod Strandgade og en tilstødende sidebygning benævnes Joachim Langens Hus. Disse bygninger er fredede. De to ejendomme dannede et hele, men blev udskilt senest i 1633 (sandsynligvis tidligere) af toldvisitør Hans Piper, som opførte en del af bebyggelsen i Strandgade. Både for- og sidehus mod Strandgade er opført før 1736. Begge huse forbedredes mellem 1791 og 1801 (sidst i 1700-tallet). Imellem 1857 og 1867 indrettedes et lokale i kælderen til salg af øl. Forhuset forhøjedes med en tredje etage i 1877. Sidehusets ene kvist er fra perioden 1736-1761 (midt i 1700-tallet), mens de øvrige to kviste er tilføjede i det 20. århundrede. En grundmuret bygning, som ligger på tværs af det mellemliggende gårdrum, er ikke omfattet af fredningen.

FOREDRAG 2024-2025

Foreningen planlægger i samarbejde med Museet, Folkeuniversitetet og Helsingør Aftenskole 6 foredrag i vinterens løb. De afholdes på Kulturværftet i Helsingør på 2. sal på "Dækket". Der er gratis adgang for Historisk Forenings medlemmer. Ikke-medlemmer betaler 50 kr. i entré.
Plads reserveres via Museets hjemmeside: https://helsingormuseer.dk/events/

Lørdag den 23. november 2024 kl. 13:30
Maria Rehling Refer:
Kaptajn Johan Andreas Rehling med barken Padang Pantjang på Kinakysten i året 1865.

Den danskfødte Johan Rehling (1819-1867) sejlede som kaptajn med base i Batavia (Jakarta) i den intraasiatiske søfart fra 1836 til 1867. I denne sammenhæng sættes fokus på hans sejlads på kinakysten i året 1865. I flg. den Hollandsk-Indiske avis Javasche Courant afsejlede han fra Batavia med Padang Pantjang mod Kina den 28.5.1865. Med på skibet var hans gravide hustru og deres to børn. Ifølge avisen Java Bode returnerede Johan Rehling til Batavia 2.5.1866. Johan Rehlings liv i søfarten er dokumenteret gennem overleverede private breve samt kilder fra det Hollandsk-Indiske arkiv.

Lørdag den 25. januar 2025 kl. 13:30

Hans Christian Bjerg:
Dannebrog – historien om et nationalt symbol og dets anvendelse.

Pasningen af flagbastionen på Kronborg har vakt debat og afslører hvor tæt knyttet danskerne er til deres nationale symbol, Dannebrog. Vi er et af de lande, hvor anvendelsen af det nationale flag er mest udbredt, fra lagkage til flagstang så at sige. Dannebrog har en lang og spændende historie, og er i dag det ældste ibrugværende nationalflag i verden. Det opstod som kongens flag, senere blev det statens og nationens flag, for i dag at være blevet folkets flag.
Historikeren og forfatteren Hans Christian Bjerg, udgav i 2005 bogen "Dannebrog – historien om et nationalt symbol", udgivet i 2. udgave 2019.

Kontingent for 2025

Kontingentet for 2025 blev på generalforsamlingen den 20. marts 2024 vedtaget hævet med 25 kr.: 250 kr. for enkeltpersoner, 300 kr. for par og 600 kr. for firmaer.
Betaling kan ske på Historisk Forenings konti:
Bank: Reg. 2255, konto 1905 639 169
MobilePay nr. 307140.

Årbogen udleveres til medlemmer, der har betalt kontingent for 2025.

Det betyder, at deltagere ved bogpræsentationen kan få bogen med hjem, såfremt de allerede da har betalt kontingent for 2025. Der bliver også mulighed for at få bogen ved foredraget den 23. november.

Fra det gamle Helsingør Museum Helsingør. Årbog 2024

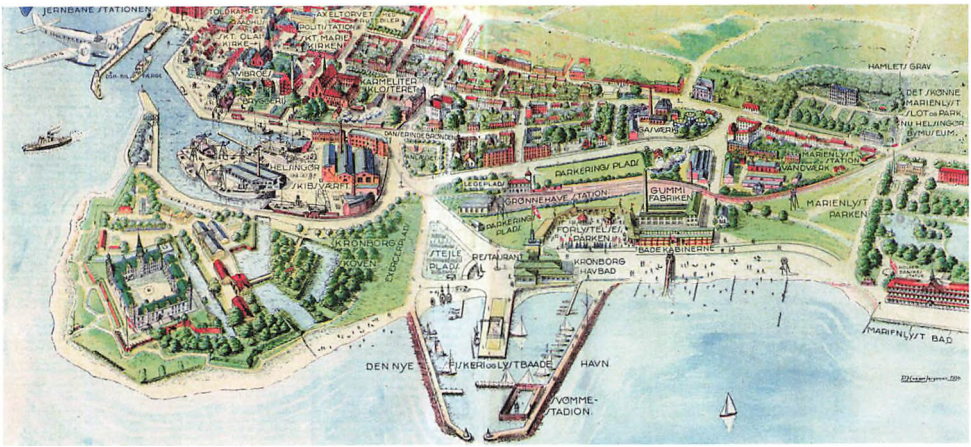

Fra det gamle Helsingør – Museum Helsingørs Årbog 2024 udkommer i midten af november.

Artiklerne spænder fra i dag til middelalderen. Randi Rosenfeldt fortæller om sit liv med gymnastik gennem et langt liv. Lotte Lund fortæller historien om Hornbækhus, som i dag ejes af ægteparret Lajboschitz. Aske Laursen Brock præsenterer os for Christiane, født i borgerlige rammer, men som kom fuldstændig ud af kurs. Hun endte på bunden af samfundet og døde som 40-årig. Lars Bjørn Madsen beretter historien om Kronborg Ladegaard og teglværkerne i tilknytning hertil. Lone Hvass fortæller om kong Valdemar Atterdag, hans families begravelser og mystikken der er forbundet med liget af Valdemar Atterdags flytning fra Vordingborg til Sorø.

Årbogen bliver præsenteret på Kulturværftet i Helsingør onsdag den 13. november 2024 kl. 15-16:30. Foreningens medlemmer indbydes til at komme til præsentationen.

Tilmelding til præsentationen er nødvendig. Plads reserveres via Museets hjemmeside:
https://helsingormuseer.dk/events

Prospekt over Helsingør fra Kronborg til Marienlyst. P. Haagen Jørgensen, 1936.

ISSN 2794-3062